

մտքերը եկան նորից, տարածուեցին, կլանեցին ամբողջ աշխարհը, որի միջից միայն մի հոգի էր երևում. դա Ադոն էր: Շատ անգամ թուլացաւ, ընկճուեց. բայց երբ մտածածը գործի փոխելու էր գալիս, միշտ տատանւում, յետաձգում էր: Նա իր բուռն ցանկութեան հակառակ՝ անկարող էր այդ քայլն անել, ինքն էլ չէր իմանում ինչու: Ու սպասում էր Մարինան:

Իսկ երբ աշխարհը քանդուեց Մարինի գլխին, — ձմեռուայ մահացնող շունչը բաց պատուհանից ներս սողաց, գրկեց մանուկ մարմինը, սառեցրեց նրան, «կապոյտ հազը» մօր գրկում խեղդեց ծաղիկ որդուն — այն ժամանակ բաժակը լցուեց և պիտի թափուէր անպատճառ. չափը լրացաւ:

Դուռը ծեծում են, ուստի պիտի բաց անել. աւելի լաւ, որ մտնողը Ադոն էր: Մտաւ Ադոն. իր մխիթարական խօսքերով զինաթափ արաւ անյոյս հակառակորդին: Գիշերային անսովոր այցելութիւնները սովորական դարձան և ընտելացրին. ամեն բան երազի պէս էր. անգործ սպասել, այցելուին ընդունել... Յետոյ երբ ապշուեցան օրերը անցան, իրողութիւնը կատարուած, պրծած էր արդէն, մնում էր գիտակցաբար, կամաւ և էլ աւելի խրուել տղմի մէջ — Մարինան գիտակցաբար էլ ընկաւ: «Շն այժմ ընկած կին եմ, բայց մեղաւոր չեմ», ասուած էր նա ինքնիրան:

Նա երկար կռուեց ու այնպէս ընկաւ...

ԳԱԼՈՒՍՏ

ՇՎԷՑՑԱՐԱԿԱՆ ԳԻՒՂԸ *)

Համայնքի մասին խոստացայ քեզ գրել, սիրելիս, ստիպուեցի հեռուից սկսել, և նախաբանս երկար եղաւ: Այս նամակով դառնում եմ իմ բուն նիւթին՝ շվէյցարական համայնական կազմակերպութեանը: Թէև ես նախ խօսեցի շվէյցարական դաշնակցութեան, կանտոնների մասին, բայց սխալ կը լինի այստեղից եզրակացնել, որ այս երկրի վարչական կազմակերպութեան մէջ իշխում է այն ստորաբաժանման սխալեմը, որ յատուկ է կենտրոնացման բեժիմի ենթակայ պետութիւններին:

*) Տես «Մուրճ», № 2.

րին: Ո՛չ թէ դաշնակցութիւնն է ստորաբաժանման ենթարկւում և իջնում մինչև համայնքը, այլ ընդհակառակը՝ վերջինն է, որ կազմում է հիմունք, և նրա վրայ բարձրանում է ամբողջ կազմը: Շվէյցարիայում համայնքը մի այնպիսի մեծութիւն չէ, որ ինքնըստինքեան ոչինչ լինէր, ինքնուրոյն կեանքի անընդունակ. նա մի մաս չէ, որ միայն ամբողջութեան մէջ կարողանայ արտայայտել իր դերը, նա մենմենակ պետութիւնից անկախ վերցրած դարձեալ իր որոշ ամբողջացրած պատկերն ունի, որովհետև զուրկ չէ այն բոլոր օրգաններէց, որոնք հընարաւորութիւն են տալիս ինքնուրոյն գոյութիւն ունենալ: Համայնքը այս երկրում իր տեսակի փոքրիկ դաշնակցութիւն է ընտանիքների, ինչպէս որ պետութիւնը դաշնակցութիւն է զանազան կանտոնների: Նա էլ մի փոքրիկ պետութիւն է և ունի միևնոյն օրգանական մասերը, ինչպէս՝ ոստիկանութիւն, հասարակական աշխատանքներ, դաւանութեան գործեր, հիւանդների և աղքատների խնամակալութիւն ևայլն: Իւրաքանչիւր շվէյցարացի, ուր էլ նա ծնուած լինի, համարւում է բնակիչ այն համայնքի, որտեղացի է իր հայրը: Նա կարող է հաստատուել, ապրել ուրիշ համայնքում, բայց միշտ պահելով իրաւունքներն ու պարտքերը որոնք կապուած են հօր ծննդավայրի հետ: Այս հանգամանքը առանձնապէս նշանակութիւն ունի այն դէպքում, երբ օտար համայնքում հաստատուած շվէյցարային հիւանդանում է կամ ընկնում է ծանր կարիքի մէջ և կարիք է լինում հասարակական օգնութեանս Ուրև՝ լինի նա, իր իսկական համայնքը պարտական է նրան օգնութիւն հասցընել, կամ բերել տալ ու խնամել: Իւրաքանչիւր համայնք իր հասարակական խնամակալութիւնն ունի միայն իր կարօտ համաբնակիչների համար:

Համայնքները Շվէյցարիայում շատ անգամ խիստ հին ծագումն ունին, երբեմն նոյնիսկ իրանց կանտոնից էլ վաղ են կազմակերպուել: Նրանք սովորաբար անփոփոխ պահում են իրանց ինքնուրոյն ձևը, իրանց սահմանները, կետրոնավայրը: Ունին նաև իրանց առանձին ղինանշանը որպէս մի-մի փոքրիկ պետութիւններ: Որևէ համայնքի բնակիչ, մանաւանդ հարուստ համայնքի բնակիչ դառնալը այնքան էլ հեշտ չէ այստեղ: Համայնքներ կան, որոնք իրանց անշարժ կալուածքների—անտառների, մարգագետինների—արդիւնքով ոչ միայն կարողանում են համայնական և պետական հարկերը վճարել, այլև իրաքանչիւր տարի բաժանում են ընտանիքների վրայ նրանց յաւելուածը: Մի քանի համայնքների համար շատ սովորական է ամեն տարի փոխանակ հարկ վճարելու ընդհակառակն ստա-

նալ վառելիք, կարագ, կաթ, պանիր համայնական աղբիւրներէց: Շատ հասկանալի է, որ այսպիսի հարուստ համայնքը բնաւ յանձն չի առնի ընդունել իր ծոցում եկուորներ, որոնք իրանց հետ կը բաժանեն այս նիւթական առաւելութիւնները: Կան շատ փոքր և շատ մեծ համայնքներ կողքկողքի, այնու-ամենայնիւ նրանց սահմանները մնում են անփոփոխ, այլապէս կը խախտուի համայնական սեփականութեան սկզբունքը:

Այսպիսով համայնքների առանձնացումը դրուած է պահպանողական հողի վրայ և առաջ է բերել այսպէս ասած համայնական «հարեանութիւն»: Երկար ժամանակ միասին նոյն կարգերի, նոյն հասարակական պայմանների մէջ ապրող ընտանիքները վերջիվերջոյ այնպէս սովորել են իրար, որ կարծես մի մեծ ընտանիք են կազմում—համայնքը: Գուցէ սխալ չը լինի ասել, որ Շվէյցարիայում համայնքը իր բարոյական պատկերով համապատասխանում է մեր երկրի գիւղին, ուր բոլորն իրար ճանաչում են. կան հին ընտանիքներ, նոյնիսկ փոքրիկ տեղական հայրենասիրութիւն, որ արտայայտւում է անմեղ սրախօսութիւններով՝ ուղղուած հարեան գիւղերի դէմ. շվէյցարական համայնքն էլ ունի իր փոքրիկ հայրենասիրութիւնը, իր երգիծաբանական երգերը հարեանների մասին, իր տօները և ուրախութիւնները, որին հրաւիրում է մասնակցել հարեաններին, ինչպէս մեղանում ուխտագնացութիւնները դէպի այս կամ այն գիւղը: Գիւղացիներն այստեղ անգիր գիտեն և հպարտութեամբ են արտասանում այն բոլոր յայտնի անունները, որոնք իրանց համայնքից դուրս գալով՝ նշանաւոր դեր են խաղացել Շվէյցարիայի մօտաւոր և հեռավոր պատմութեան մէջ:

Եւ քիչ չեն այդ նշանաւոր անունները. այս երկրի գիւղը քաղաքից ոչ պակաս կրում է իր ուսին հասարակական-քաղաքական կեանքի բեռը: Դա հասկանալի է, եթէ ի նկատի ունենանք, որ Շվէյցարիայում դասակարգային խտրութիւնները, ծագման, արիւնի առաւելութիւնները իսպառ վերացուած են և անհատական ընդունակութիւնների ճանապարհը խելացի կերպով լայն բացուած է իւրաքանչիւր շվէյցարացու առաջ, լինի նա քաղաքացի թէ գիւղացի, աղքատ թէ հարուստ: Այսպիսով գիւղն էլ քաղաքին հաւասար հնարաւորութիւն է ստացել ի հարկին թեւակոխել դէպի հասարակական և մտաւոր աւելի բարձր ասպարէզներ: Գիւղացի երեխան, որ գիտութեան և փառքի ծարաւ ունի, այստեղ շատ աւելի պակաս դժուարութիւններ կը գտնի իր ճանապարհին, քան այն երկրներում, ուր ձրի և պարտադիր նախնական ուսումը գոյութիւն չունի, և ուր բազմաթիւ ձեւականութիւններ, սահմանափակումներ, յաճախ դի-

տաւորեալ դժուարութիւններ, մտաւոր կենտրոնների հեռաւորութիւնը և այլ նիւթական հանգամանքներ եթէ ոչ անկարելի, գէթ չափից դուրս փշոտ են դարձնում գիւղացի երեխայի կրթական ճանապարհը: Այստեղ գոյութիւն չունին այնպիսի միջնակարգ կամ բարձրագոյն դպրոցներ, ուր բացառիկ պայմանների շնորհիւ մտնել կարողանային միմիայն որոշ դասակարգի զաւակներ: Այսպիսի սահմանափակումներ այս երկրում անհասկանալի են, և արտօնութիւն բառը հասարակական կարգերի մէջ կորցրել է իր խորհուրդը, որովհետև վերաբերում է ամենքին անխտիր: Ահա թէ ինչու, ինչպէս ասացի, այստեղ դէպի քաղաք թարմ, պատրաստած ոյժերի հոսանքն աւելի հեշտ է և անընդհատ:

Անշուշտ՝ դա մի երևոյթ չէ, որ յատուկ լինէր բացառապէս Շվէյցարիային, իւրաքանչիւր երկրում այդ հոսանքը գոյութիւն ունի, գիւղական ժողովուրդը ամեն տեղ՝ հանդիսանում է մի տեսակ մատակարարող քաղաքին ոչ միայն կենսական մթերքների, այլև կենսական և մտաւոր էներգիայի, միայն Շվէյցարիայում այդ երևոյթն աւելի հեշտ և աւելի լայն չափով է կատարւում յիշածս պայմանների շնորհիւ: Չափազանցութիւն չի լինի ասել, որ այստեղ յաճախ գիւղն է գալիս քաղաքացի դառնում և կառավարում իր երկիրը: Հասկանալի է թէ ինչու ռամկապետական-գեղջկական ոգին այնպէս իշխում է այս երկրի հասարակական-քաղաքական բարքերում: «Nous sommes des paysans cultivés» (Մենք քաղաքակրթուած գիւղացիներ ենք), կ'ասի ժպտալով շվէյցարացի իւրաքանչիւր պրոֆեսսոր, քաղաքական գործիչ, սպայ, թէ պարզ քաղաքացի: Եւ դա ըստ ամենայնի ճշմարիտ է:

Հետաքրքիրն այն է, որ գիւղերից առաջ եկած այդ վարիչները քաղաքներում իրանք իրանք բնաւ խորթ չեն զգում քաղաքների անծանօթ միջավայրում ու պայմաններում: Իրանց համայնական կարգերից նրանք արդէն որոշ չափով ծանօթ են քաղաքները ընդհանուր սկզբունքների հետ. ասացի, որ համայնքը մի փոքրիկ կանտոն է, մի փոքրիկ պետութիւն: Գիւղացի գործիչները քաղաք են բերում իրանց անտառների պարարիչ շուշը, լեռների առողջ ոգին, իրանց շիտակ բնաւորութիւնը, կոյս եռանդը, այն մանկական հաւատը դէպի լաւն ու բարին, որ յատուկ է բնութեան մարդուն: Այս բոլորի հետ նրանք երկրի կարգերի վրայ ձգում են և այն անխուսափելի պահպանողականութեան քօղը, որ այնպէս աչքի է ընկնում Շվէյցարիայում: Ի դէպ է ասել, որ չնայելով իր ռամկապետական ազատ կարգերին՝ այս երկիրը գերազանցապէս պահ-

պանողական է և բնականից խորշում է բիրտ բռնկումներին, յանկարծական փոփոխութիւններին, յեղափոխութիւններին և առհասարակ արիւնից, ճիշտ ինչպէս իր հայրենի բնութիւնը, ամեն ինչ այնքան մեղմ է, արտապարար Շվէյցարարին էվովիւցիան միշտ գերադասել է բեվօլիւցիային. վերջինը բեվօլիւցիան (յեղափոխութիւնը) որպէս մի ծայրայեղ և արիւնոտ անհրաժեշտութիւն նա գործ է դրել օտարի լուծը թօթափելու համար, բայց իր ներքին կեանքում նա միշտ աշխատել է հետեւել խաղաղ էվովիւցիային: Արիւնոտ պայքարները օտար բռնապետութեան դէմ վաղուց են վերջացել, և նա այժմ խորշում է նոյնիսկ բեվօլիւցիա բառից. հասկանալի է, էլ կարիք չունի: Շատ բնորոշ է մի խօսակցութիւն, որ մի անգամ տեղի ունեցաւ իմ պրոֆեսսորներին մէկի ընտանեկան շրջանում: Խնդիրը վերաբերում էր Թիւրքա-հայկական գործերին: Դուստրը հարցնում էր, թէ շատ կան Թիւրքիայում յեղափոխականներ (բեվօլիւցիոներներ): Մայրը ընդհատեց նրան. — «Մի ասա բեվօլիւցիոներներ, աղջիկս, այդ բառից արիւնի հոտ է գալիս (ça sent dû sangl), ասա պատրիոտներ» (հայրենասպէներ): Մի զարմանար, սիրելիս, ձեռքդ դէմ ես ուզում, որ շվէյցարացին յեղափոխութիւն ունի, և ինչո՞ւ ունի, ի՞նչ ձեռք բերելու համար: Իր քաղաքական-հասարակական կարգերը, իր օրէնքները, իր սեփական հոգու, իր մտքի, կամքի գերագոյն արտայայտութիւններն են, լաւ թէ վատ՝ ինքն է պատասխանատու իր արածի համար, երբ գտնում է անհամապատասխան, փոփոխելու կամ իսպառ ջնջելու գերազանց իրաւունքներն ու յարմարութիւններն ունի: Բայց ես դարձեալ իմ նիւթից հեռացայ: Ներքի ինձ, իմ ընկեր, ես ուզում եմ շատ-շատ բան ասել և ակամայ շատախօս եմ դառնում:

Այս ընդհանուր տեսութիւնից յետոյ անցնենք այս երկրի համայնական կազմակերպութեան մի քանի բնորոշ մանր-րամասնութիւններին: Որպէս նմուշ ես վերցնում եմ Վօ կանտոնի համայնքը. քեզ արդէն գրել եմ, որ ամենից շատ այդ շրջանում եմ ապրել, Լոզանի շրջականներում: Այս կանտոնը, որ համարուում է մեծերից (չորրորդ տեղն է բռնում), ընդամենը 3223 քառակուսի կիլօմետր տարածութիւն ունի: Նա բաժանուած է 19 գաւառի (district). Իւրաքանչիւր գաւառ ունի մի քանի գաւառամաս կամ շրջան (cercle), իսկ իւրաքանչիւր շրջան մի կամ մի քանի համայնք, նայելով իր մեծութեանը: Այս կանտոնում բոլոր համայնքների թիւը հասնում է 388-ի, որոնք, ինչպէս ասացի, մեծութեամբ խիստ տարբեր են իրարից:

Համայնական վարչութիւնը կազմուած է հետեւեալ մարմիններէից.

1) Ամեն մի համայնք, որ 800 հոգուց աւելի ազգաբնակչութիւն ունի, կարող է ունենալ իր համայնական խորհուրդը:

2) Այն համայնքները, որոնց ազգաբնակչութեան թիւը 800-ից պակաս է, փոխանակ համայնական խորհրդի՝ ունի ընդհանուր խորհուրդ:

3) Բոլոր համայնքները՝ մեծ թէ փոքր, ունին իրանց համայնական վարչութիւնը, որի նախագահն է սինդիկը:

Այժմ տեսնենք որո՞նք են այս մարմիններից իւրաքանչիւրի պարտաւորութիւններն ու իրաւունքները:

Չորս տարին մի անգամ համայնքի բոլոր բնակիչները հաւաքուում և կազմում են ընդհանուր ժողով (L'Assemblée générale), որ ընտրում է իր միջից 45—100 անդամ՝ նայելով համայնքի մեծութեանը, և ահա սրանք կազմում են համայնական խորհուրդը (Conseil communal). այս խորհրդի պաշտօնը համարժէք չունի մեր գիւղերում, դա աւելի շուտ համապատասխանում է մեր երկրի քաղաքային խորհուրդներին (դոմա), միայն աւելի լայն իրաւունքներով: Համայնական խորհուրդը գիւղերում ընտրում է համայնական վարչութիւն (La municipalité)՝ բաղկացած 3—9 անդամից, նայելով ընտրողների թուին: Նոյն համայնական խորհուրդն է ընտրում նաև համայնական վարչութեան նախագահին, որ կոչւում է սինդիկ: Վերջինս իր պաշտօնով յիշեցնում է ֆրանսիական մէրին:

Փոքր համայնքներում սովորաբար համայնական խորհրդի տեղը բռնում է ընդհանուր խորհուրդը (conseil général), որ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ բոլոր քաղաքացիների ժողովը: Այս ժողովին կարող են մասնակցել նաև այն եկուոր շվէյցարացիները, որոնք հաստատուած են այնտեղ երեք ամսից ի վեր: Սակայն և այս դէպքում դարձեալ համայնական վարչութիւնը և սինդիկը ընտրում են միմիայն ընդհանրապէս:

Ինչպէս տեսնում ենք, համայնական կազմակերպութեան մէջ առաջնակարգ դեր է յատկացրուած համայնական խորհրդին, որ անմիջապէս ժողովրդից է ընտրուում: Բացի ստորադաս մարմինների—ինչպէս՝ համայնական վարչութեան, սինդիկի—ընտրութիւններից նրա վրայ ծանրացած են և այլ կարևոր պարտքեր. նա է հսկում վարչութեան և սինդիկի գործունէութեան վրայ, նա է տեսնում համայնքի ծախսերի հաշիւները, իրաւունք է տալիս նոր արտակարգ ծախսեր անել, նա է վճռում կալուածներ ձեռք բերելու կամ վաճառելու խնդիրը, նա իրաւունք

ունի փոխառութիւն անել, դատ վարել, ինչպէս և համայնքի մէջ նոր անդամներ ընդունել: Այս հարցերի մէջ կան այնպիսիները, որոնց վերաբերմամբ համայնական խորհուրդը ինքնագլխով է, կան ուրիշները, երբ նա ենթարկուած է պետական խորհրդի գերիշխանութեանը: Այսպէս համայնական խորհուրդը չի կարող փոխառութիւն անել կամ վաճառել ու գնել կալուածներ առանց պետական խորհրդի համաձայնութեան:

Այսպիսով համայնական խորհուրդը գիւղում ժողովրդական ներկայացուցչութիւնն է. դա մի փոքրիկ պարլամենտ է, որ մարմնացնում է իր ընտրողների ցանկութիւնները, կամքը համայնական գործերի վերաբերմամբ: Նրա իրաւասութիւնը մի կողմից այնքան է լայն, որքան հարկաւոր է համայնական ինքնավարութեան համար, և միւս կողմից այնքան սահմանափակ, որքան անհրաժեշտ է պետական ամբողջութեան սկզբունքի տեսակէտից: Նրա վճիռների իրագործումը յանձնուած է համայնական վարչութեանը (municipalité) և սինդիկին: Վերջիններս ներկայացնում են համայնական գործադիր իշխանութիւնը (pouvoir exécutif):

Այս վարչութիւնից է կախուած տեղական ոստիկանական իշխանութիւնը, համայնքի կայքերի կառավարութիւնը—ինչպէս՝ դպրոցական գործերը, աղքատների արկղը ևայլն: Յաճախ արդինաւէտ գործունէութեան համար համայնական վարչութիւնը բաժանուած է մի քանի մասնաճիւղերի, որոնցից իւրաքանչիւրը յանձն է առնում համայնական գործերի այս կամ այն մասի կառավարութիւնը. այսպէս կայ ոստիկանական մասնաճիւղ (section de la police locale) հասարակական աշխատանքների, դպրոցների, կալուածների, ֆինանսների ևայլն: Թէ ինչպէս է արտայայտուած համայնական վարչութեան գործունէութիւնը հասարակական այս կամ այն հաստատութեան մէջ, այդ երեւում է օրինակ դպրոցական գործերից: Յիշեալ վարչութիւնն իր անմիջական գործադիր իշխանութեան տակ ունի համայնքի բոլոր դպրոցները, որոնց կառավարութեան համար կազմում է դպրոցական յանձնաժողով (comission scolaire) ամենաքիչը երեք-չորս հոգուց, որոնց կէսը նա կարող է իր անդամներից նշանակել: Այս յանձնաժողովը անմիջական հսկողութիւն ունի դպրոցական պաշտօնեաների և աշակերտների ընթացքի վրայ, հոգւում է բոլոր պէտքերը, կազմակերպում է դպրոցական հանդէսները, կազմում է տարեկան հաշիւները ևայլն: Մօտաւորապէս նման ձևով համայնական վարչութիւնը յանձնարարում է իր այս կամ այն մասնաժողովին իր իրաւասութեան ենթարկուած գործերը, միշտ ցուցումն ընդունելով

համայնական խորհրդից, որ, ինչպէս ասացի, ներկայացնում է հասարակական կամբը:

Սինդիկը թէև համայնական վարչութեան նախագահն է, բայց նա ներկայացնում է նաև գործադիր իշխանութիւնը վարչական ընթացիկ հարցերի, մանաւանդ կարգապահութեան համար: Գիւղական համայնքի մէջ նա միակ ոստիկանն է, միակ անձը, որին յանձնուած է ի կատար ածել վարչական օրէնքները և հսկել ընթացիկ կեանքի խաղաղութեան վրայ: Նա է, որ հաշտարար դատաւորին հաղորդում է կատարուած յանցանքի մասին: Սովորաբար Շվէյցարիայում ոչ ոքի չի կարելի ձերբակալել առանց պատշաճաւոր դատաւորի գրաւոր վճռի, որ պէտք է ցոյց տալ յանցաւորին: Սինդիկը միայն մի բացառիկ իրաւունք ունի ձերբակալութիւն կատարել առանց գրաւոր վճռի և այդ այն դէպքում միայն, երբ մէկը բռնուած է հէնց յանցանքի տեղում: Այս դէպքում էլ սակայն նրա իրաւունքը շատ սահմանափակ է, նա պարտական է իր բանտարկեալին ներկայացնել դատաւորին ամենաուշը տասներկու ժամուայ ընթացքում ձերբակալելուց յետոյ, հակառակ դէպքում ինքը կ'ենթարկուի ծանր պատասխանատուութեան, որովհետև այս երկրում անհատական ազատութիւնը ոչ միայն անբռնաբարելի, այլև ամենաթանգ բանն է մարդու բարոյական սեփականութիւններէից, նրա էութեան ամենանուիրական մասը: Ո՛չ միայն սինդիկը իրաւունք չունի քմահաճ բանտարկութիւններ կատարել թէկուզ մի ժամ, այլ և քննիչը իր բանտարկեալին պարտական է լսել քսանեչորս ժամուայ ընթացքում և արձակել, եթէ անմեղ է: Վերջին դէպքում բանտարկութեան ենթարկուած անձը իրաւունք ունի պետութիւնից պահանջել իր կորցրած ժամանակի (24 ժամի) և կրած վիրաւորանքի համար որոշ հատուցումն:

Ամիսներով ապրում են շվէյցարական գիւղում և չես իմանում՝ ո՞վ է սինդիկը, ո՞վ է հսկում հասարակական կարգի վերայ, ո՞ւր է համայնքի ոստիկանութիւնը: Տօներ, հանդէսներ են կատարւում, հազարաւոր ամբոխ է խնւում այս կամ այն առթիւ որոշ կենտրոններում, դարձեալ չկայ ոստիկանութիւնը, ճիպոտ չի շարժւում, հայհոյանք չի լսւում, քիթներես չի արիւնոտւում, մարդ չի բանտարկւում: Ոստիկան և ժողովուրդ իրար գտել են, որքան մէկը բարեբարոյ, խաղաղ, արդար վաստակի հետամուտ է, նոյնքան միւսը ուղղամիտ է, քաղաքավարի և աւելի աշխատում է ծածկուել, ոչնչանալ, քան հրապարակ գալ իր իշխանական յաւակնութիւններով, որոնք ոչ ոքի հարկաւոր չեն: Միակ դէպքը, երբ սինդիկը երևան է

գալիս և նրա հետ մի հատիկ համազգեստով ու սրով մարդ, դա որևէ տեղում պատահած հրդեհի ժամանակն է: Փողոցներում հնչում է մի անախորժ չարագուշակ սուլոց, մի մարդ է այն, որ վազում է և փչում մի շեփոր, միևնոյն ժամանակ անընդհատ ղողանջում է եկեղեցու կամ դպրոցի զանգը, ձայներ են լսում „au feu! au feu!“—դէպի կրկակը, դէպի կրակը—գիւղը շարժւում է ասես մոգական գաւազանով, հեռաւոր խրճիթները արձագանգ են տալիս, լեռներով, ձորերով, անապատներով, անտառներով մարդիկ են վազում դէպի այն կողմը, ուր ծխի բարդ ամպեր են բարձրանում և երկինքը շառագունել է: Համայնքի կենտրոն համարուած գիւղում պատրաստ կան հրդեհաշէ մեքենաներ, կառքեր և այլ կատարելագործուած պարագաներ: Դաշտերից վերադարձած, յոգնած, քրտնաթոր գիւղացիները մի վայրկենում հագնում են իրանց հրդեհաշէջների համազգեստը, ծածկում են փայլուն սաղաւարտները, շալակում պարաններն ու կացիները, և այս ղինուած սքանչելի բանակը շարժւում է դէպի հրդեհի տեղը: Նրանց հետ է սինդիկը, պատեորը և գիւղական ուսուցիչը: Այնտեղ սկսւում է մի հռանդուն պայքար կատաղի տարերքի դէմ, գործում են ամենքը, և մեծաւ մասամբ չարիքը ընկրկւում է նրանց միահամուռ ջանքերի առաջ: Անցեալները ես ականատես եղայ մի այդպիսի դէպքի: Մոնպելլերէն լեռան կրճքին վառւում էր մի մենաւոր խրճիթ, Պիզուի համայնքում: Երեկոյեան ժամի տասն էր. գիւղըն իրար անցաւ Հրդեհաշէջները անմիջապէս խմբուեցին հեռաւոր խրճիթներից: Առաջին անգամ տեսայ նաև այս համայնքի սինդիկին: Եւ յետոյ բոլորը վազեցին անտառի միջից լեռնիվեր դիպի բոցավառ խրճիթը: Ես և գիւղական ուսուցիչ մոսիօ Պայիօն գնում էինք միասին, և նա մանրամասն պատմում էր ինձ հասարակական աղէտների դէմ կռուելու իրանց սիստեմը, գիւղական կայքերի ապահովութիւնը և այլն: Մեր կողմից խաւարի միջից անընդհատ վազում, անցնում էին երիտասարդներ դէպի հրդեհի վայրը: Չնայելով, որ խրճիթը շատ հեռու էր, այնուամենայնիւ շատ բան կարելի եղաւ փրկել: Ակամայ յիշեցի հրդեհները մեր գիւղերում: Միտոգ է, երբ մի ամառ դեռ մեր փոքր ժամանակ պառկած էինք կտրանը, չաշկարծ բռնկուեց Դազօենց ցորենի դէզը կալում: Տէրը գլուխը կորցրած ծնկներին էր տալիս, քանի մի բարեմիտներ կը ժերով ջուր էին կրում և ցանում բոցերի վրայ, ումանք թաց փայլաներով աշխատում էին ծածկել բոցավառ խրճերը, իսկ մեծաւ մասամբ բազմութիւնը իր ինչ անելը չիտանալով՝ կանգնել էր քարացած: Եւ դէզը վառւում էր, վառւում...

է՛հ, սիրելիս, մեր գիւղերը խօ առանց հրդեհի էլ վառուած, տոշորուած են: Ահաւոր չարիքի դէմ ի՛նչ ունին խեղճերը—մի քանի թաց փալաս, մի քանի կուժ ջուր:

Է՛հ, սիրելիս, հիանալի է այս ժողովրդի ընկերական ոգին: Ճշմարիտ է, այս երկրում վաղուց անհետացել է այն «հաբեանութիւնը», որով մեր կողմերում այնքան հպարտ են, հիւրասիրութիւնը չափաւորուել է, անհատականութիւնը խիստ շեշտուել, «իմ ու քոն» աւելի պարզ սահմանում ստացել, շատ թուլացած է մասնաւոր ձեռով «իրար ձեռք բռնելու» սովորութիւնը, իւրաքանչիւրը թողնուած է իր ուրոյն ճակատագրին, իր անհատական ընդունակութիւններին: Այդ բոլորը ճշմարիտ է, և ուրիշ կերպ չի էլ կարող լինել, եթէ ինկատի առնենք քաղաքակրթութեան բարդ պահանջների հետ ստեղծուած նւթական նոր պայմանները, կեանքի անթիւ նւթական դժուարութիւնները, որոնք այնպէս սովորական են այստեղ և որոնց մասին մեր երկիրը հասկացողութիւն չունի: Սակայն դեռ չի կարելի ասել, թէ այս երկրի հասարակական պայմանները առաջ են բերել միայն տխուր երեոյթներ, որ օգնութեան կարօտները, խեղճերը մոռացութեան են տրուել: Ճշմարիտը միայն այն է, որ անհատական յաճախ ստորացուցիչ, երբեմն անզօր, անօգուտ օժանդակութիւնները ընդունել են հասարակական, հաւաքական կերպարանք: Շվէյցարացին փողոցում իր եկեղեցու դրանը ողորմութիւն տալ չգիտէ, բայց իր երկրի աղքատների ու անկարների համար դրամարկդ ունի, և մենք տեսանք, որ համայնական վարչութիւնների առանձին հոգսերի առարկան են նրանք: Մեր երկրի պէս այստեղի գիւղացիք գնալ-գալ չունեն իրար տուն. տարիներ կ'անցնեն յաճախ, և նրանք հարեանի «հացից չեն կտրի», եթէ շատ մօտիկ ազգական չեն. բայց երբ վրայ է հասնում հասարակական աղէտը, երբ հեղեղն է մնասում, կամ հրդեհ վրայ հասնում, պէտք է տեսնել սրանց ընկերական ոգին, որ արտայայտուում էական օգնութեամբ: Նրանք նախ աշխատում են փրկել տունը, եթէ հնար է, անկարելի դէպքում հոգացուում է համայնական արդիւնքից, որ մնասուած համագիւղացին ոտքի կանգնի նորից: Թողնենք դեռ այն, որ այս երկրում գիւղացիների բոլոր ունեցածը ապահովագրուած է: Այսպիսով այն, ինչ մեզանում ողորմութիւն, մասնաւոր անհատի սրտի դործ է, որ յաճախ արտայայտուում է բաւական ստորացուցիչ եղանակով ստացողի համար, այստեղ դարձել է հասարակական նուիրական պարտականութիւն: Զարմանալի չէ, որ Շվէյցարիայում թէև աղքատներ, անկարներ,

կարօտներ կան, բայց մուրացկանութիւն չկայ: Մուրացկանութիւնը արգելուած է օրէնքով, որովհետեւ հասարակութիւնը իր ամբողջութեամբ ինքն է յանձն առել կերակրել իր դժբախտ անդամներին:

Յ'գրութիւն!
Ընկերդ՝

ԿՈՒՐԲԱԹ-ՀԱՐՈՒՆ

ԳԵՂԵՑԿՈՒՅԻՆԵՐԸ

(Անտոն Աեխովի)

Յիշում եմ, դեռ հինգերորդ թէ վեցերորդ դասարանի գիմնազիստ էի, պապիս հետ Դոնի նահանգի Բոլշայա Կրեպկայա գիւղից գնում էինք Ռոստով: Օգոստոս ամսունքն էր. մի ասթ և սրտմաշուկ-տաղտկալի օր էր: Շոքից և չոր ու տապ քամուց, որ փոշու ամպեր էր քշում մեր հանդէպ, կոպերս իրար էին կպել և բերանս ցամաքել. մարդ չէր ուզում ոչ նայել, ոչ խօսել, ոչ մտածել, և երբ մեր քնով ընկած կառապանը, խախտլ Կարպօն, ձիերի վրայ մտրակը թափ տալիս՝ շեպում էր գլխարկիս, ես չէի բողոքում, ծպտուն չէի հանում, այլ միայն թմրածութիւնից սթափուելով՝ տխուր ու հեղ նայում էի հեռուն տեսնելու, թէ արդեօք փոշու միջով չի երևում իջեւանի գիւղը: Ձիերին ուռացնելու համար կանգ առանք Բախչի-Մալա անունով մեծ հայկական գիւղում, պապիս ծանօթ մի հարուստ հայի մօտ: Կեանքումս չեմ տեսել երբեք աւելի ծիծաղելի բան, քան այդ հայը: Երեւակայեցէք մի փոքրիկ, խուզած գլուխ խիտ-խիտ ու խոր կախ ընկած յօնքերով, կտցանման քրթով, երկար ու սպիտակած բեխերով և լայն բերանով, որի մէջից դուրս է ցցւում մի երկար, կեռասէ չիբուխ. այդ փոքրիկ գլուխը անշնորհք կերպով կպցրած է նիհար ու կուզիկ մարմնին. հագի շորերը Փանտաստիկական են՝ պոչատ, կարմիր բաճկոն և լայն, վառ-կապտադոյն վարտիք: Հայը ման գալիս ոտնեւրը չուում էր և հողաթափները քսքստացնում, խօսելիս չիբուխը

Յուլիս, 1904.